

Бранко Радовановић

докторске студије, Православни богословски факултет, Универзитет у Београду

Рецепција кирилometодијевског наслеђа у светосавској делатности

Айсиракиј: Рад има за циљ да нам прикаже рецепцију кирилometодијевског наслеђа у мисији и делатности Светог Саве. Свети Сава дела триста педесет година после Светих Кирила и Методија, а у том периоду десили су се велики друштвено-политички догађаји у словенском свету, који су значајно утицали на тековине кирилometодијевске христијанизације. Свети Сава се надовезује на кирилometодијевску мисије, актуелизује њене најбоље стране и немерљиво доприноси христијанизацији и социјализацији нашег народа.

Кључне речи: Свети Сава, Кирило и Методије, мисија, хришћанство.

Увод

Христијанизација Словена представља поступак који није одмах и у потпуности донео стопостотне резултате. Пре свега, то је био процес који је трајао вековима. Христијанизација спроведена од стране Свете браће неоспорно је дала одређене резултате, али она је морала наставити да остварује свој циљ кроз личности које су Словенима „растумачиле“ и учврстиле темеље хришћанства.¹ Свакако да једна од тих личности је био и Свети Сава. Да би јасно установили однос Светог Саве према Кирилу и Методију, морамо сагледати какав је његов однос био према њима, њиховој мисији и продукту њихове мисије. Од великог нам је значаја да установимо који су елементи кирилometодијевског наслеђа инкорпорирани у светосавску мисију и просветитељство.

Поређење животног контекста Свете браће и Светог Саве

Ако се вратимо на временску разлику између Свете браће и Светог Саве долазимо до чињенице да је прошло око 350 година од њихове мисије, па до просветитељске делатности првог српског архиепископа. У том периоду међу словенским живљем десили су се велики историјски догађаји. Као најзначајније морамо навести успоне и падове два словенска царства: македонског и дугарског. Исто тако треба навести и успон и пад две краљевине, а то су хрватска и српска у Зети. Моравска кнежевина, где су најпре деловали Света браћа, нестала је. Ни руски народ није имао многе више среће, Кијевску кнежевину прегазише Туркотатари.

¹ Када говоримо о том континуитету хришћанске вере код словенских народа или конкретно код нашег народа, мора се узети у обзир и да је тај континуитет, нажалост, био прожет и разним негативним појавама. Хришћанство проповедано од стране Кирила и Методија није до краја урезало у срце божанске истине. Српски народ је тада живео патријархалним животом и био је далеко од сваке културе, па и од духовне, па се често наш народ враћао идолопоклонству, мешао хришћанство са паганством. Сф. Станчић, Ј. (1937), „Свети Сава као највећи државник, политичар и просветитељ у нашој историји“, *Брајсџиво*, 1, 19.

Делатност Свете браће Кирила и Методија и делатност Светог Саве представљају значајне догађаје у охристовљењу словенских народа.² Светосавље је јединствен покрет у историји хришћанства, утемељен на делатности Светог Саве, првог српског архиепископа. Међутим, када говоримо о значају Светог Саве, не можемо а да се не дотакнемо личности Светих Кирила и Методија, просветитеља словенских, и да укажемо на хришћански однос између њихове делатности и светосавске. Неоспорно је сагледати чињенице које нам указују какав је био континуитет хришћанске вере код словенских народа. Свети Сава се базира на христјанизацији и оправослављењу српског народа. Међутим, видимо да је та христјанизација укључивала у себе не само верске елементе, него и чисто социјалне. Свети Сава и његови ученици нису само очистили од незнабожачких и опште од туђинских преостатака црквени живот, већ и домаћи, друштвени живот и рад српског народа.³ Ова делатност Светог Саве, његових ученика и наследника постигла је резултате који ће довести да се у српском народу коначно утврди право поимање православне вере и да се оствари континуитет њеног правог поимања до дана данашњег.

Кирило је саставио прво словенско писмо-глаголицу, а затим су Света браћа превели најпотребније богослужбене књиге. Кирило и Методије су преводом литургијских и библијских књига поставили темељ словенској писмености и створили први књижевни језик.⁴ За време мисије Свете браће владало је црквено јединство између Запада и Истока, а словенски дијалекат је нудио могућност јединственог, заједничког богослужбеног језика Словена. Међутим, када се Црква разделила 1054., богослужбени језик Словена престаје да живи као орган словенске писмености. Дакле, у доба Свете браће Словени су били географско-просторно одељени, али су поседовали језичко јединство.⁵ До времена Светог Саве, Словени су се језички одвојили једни од других. Боравећи са руским и бугарским монасима на Светој Гори, он је могао да увиди колике су језичке разлике у старословенском језику српског богослужења и осталих словенских народа. Јасно је могао да увиди колико се некада јединствени словенски дијалект развио и попримио особености појединих словенских народа.⁶

Када говоримо о животу словенских просветитеља и животу првог српског архиепископа, намеће нам се низ закључака који указује на њихове сличности. Што се тиче њиховог порекла, неоспорно је да су сва тројица потицала из племићке породице. Оно што им је у то време омогућила припадност племенитом роду јесте лагодан живот пун могућности, али они прихватају и желе мисију и ширење

² Говорећи о христјанизацији Срба, често се сусрећемо са терминима „прво и друго покрштавање“. Под „првим покрштавањем“ подразумева се покушај христјанизације Срба за време византијског цара Ираклија (610–641), али оно није имало великог успеха, јер је било спроведено од стране римског свештенства. „Друго покрштавање“ се везује за српског кнеза Мутимира и за време владавине византијског цара Василија I Македонца (867–886). То „друго покрштавање“ је продук делатности Свете браће и њихових учесника. Сф Слијепчевић, Ђ. (2002), *Историја српске православне цркве I*, Београд, 20.

³ Титов, Т. (1935), „Свети Сава као живи узор за српску православну богословску омладину“, *Светосавље*, 1, 23.

⁴ Отац Георгије Флоровски, велики теолог Цркве, истиче да се кроз стварање и формирање првог словенског књижевног језика, десила и његова христјанизација и оцрквљење, да је то сам преображај словенске мисли и речи, словенског логоса, саме душе. Сф. Флоровски, Г. (2008), *Пушеви руској дојословља*, Нови Сад, 15.

⁵ Ђорђевић, П. (1935), „Од Ђирила и Методија ка Светоме Сави“, *Светосавље*, 1, 28.

⁶ У доба Стефана Немање и његових наследника постојала су два начина писања: световни и црквени. Световним се користилила Немањина дворска канцеларија, а црквеним су писане црквене књиге. Равлика је била у ортографији (употреби различитих слова) и графици (облику слова). Сф. Белић, А. (1935), „Учешће Светог Саве у стварању основа наше старе књижевности“, *Српски књижевни гласник*, 44, 3, 175.

вере Христове. Занимљиво је да су сва тројица била веома блиска царском двору у Византији. Када је Растислав, владар Моравске, умолио византијског цара Михаила III да му пошаље мисионаре, цар је сазвао Сенат и позвао Свету браћу да присуствују скупу, а потом им поверио овај мисионарски подухват.⁷

Свети Сава потиче из племените владарске породице Немањића. Његови благочестиви родитељи, Стефан Немања и Ана, живели су благочестиво. Стефан Немања је носио титулу Великог жупана и владао је српским земљама. Одликовао се војништвом, храброшћу и управљао је са милошћу и кротошћу, безлобношћу и правдом.⁸ Изродивши у љубави децу, они су зажелели да имају још једно дете, али им се та жеља није остваривала. Као у библијском тексту, где сусрећемо опис жеље Лије и Јакова, они су били у бризи и жалости и усрдно су молили Бога да им подари још једно дете. Господ их је погледао и роди им се син Растко, око 1174. године.⁹ Крстивши се у вери Христовој младић Растко је напредовао и када му је било петнаест година, добио је један део очеве државе, а са циљем да тамо борави и да се дружи са велможама и благочестивим младићима. Међутим, младић Растко одлази на Свету Гору и постаје монах Сава.

Територија на којој су деловали Света Браћа превасходно била је Моравска кнежевина и Панонија, али пре тога они су имали мисију у јужној Русији међу турско-татарским Хазарима. Свети Сава је одлучио да он дела међу српским народом, мада његова честа путовања по хришћанским земљама говоре нам о његовом поимању јединства православних народа. Као што је Светој браћи била потребна духовна припрема, тако је и Сави била потребна духовна припрема и место где ће се живети у Богу. Док Света Браћа своју духовну припрему и снагу добијају на Олимпу¹⁰, Свети Сава је остварује на Атосу. Његов живот на Атосу је био подвижнички живот.¹¹ Да је Свети Сава имао јасно одређење да се подвизава види се и из чињенице да је прешао из Хиландара у испосницу у Кареју.¹² Испосница у Кареји је била предвиђена за два или три монаха и нудила је већу могућност за подвиг и молитву.

Занимљиво је да је делатност Свете Браће и њихово оснивање словенске цркве на тлу које није било плодно, што ће довести до тога да ће њихова делатност првом времену бити заборављена. Само неколико деценија после смрти Кирила и Методија, они ће на Западу бити сматрани јеретицима и њихов култ просвећења и писмености биће чврсто одбациван. Међутим, православни исток ће их прихва-

⁷ Панајотис, Х. (2008), „Ко је послао Светог Кирила и Методија у Централну Европу, цар или патријарх?“, у *Савремена православна теологија-Зборник текстових савремених православних теолога*, Крагујевац, 2008, 167.

⁸ „Живот Светог Саве од Теодосија монаха. Изводи из књиге *Старе српске биографије*, превео Миливоје Башић, издање СКЗ, св. 180, Београд, 1924.“ (1935), *Светосавље*, 1, 9.

⁹ Стражаковић, Д. (1935), „Станоје Станојевић: Свети Сава, Београд, 1935, стр. 123“, *Светосавље*, 1, 67.

¹⁰ Долазак Свете браће у Моравску је неоспорно био продукт дугогодишње припреме. Највероватније да су се изучавању словенског језика посветили у школи при храму Светих Апостола у Цариграду, а под надзором патријарха Фотија. Сф. Панајотис, Х. , „Ко је послао Светог Кирила и Методија у Централну Европу, цар или патријарх?“, 121.

¹¹ Младић Растко је од свога детињства заволео Христа и схватио истинитост хришћанске науке. Схватио је шта је оно што не пролази и што представља живи извор од кога се не жедни. Он је имао истинску љубав према својој Цркви, имао је љубав према посту и молитви и трудио се да буде изван празних зановетања и непристојних младићких жеља. Он је у себи стално осећао борбу за нешто савршеније и непролазно у његовом животу. Та борба је била можда магловита и нејасна у први мах, али ће она временом добити свој јасан смисао и јасан циљ-следовање Христу. Сф. Титов, Т., „Свети Сава као живи узор за српску православну богословску омладину“, 15; Илић, П. Ј. (1935), „Монаштво Светог Саве и његов јавни рад“, *Светосавље*, 1, 33-34.

¹² Д.(1935) „Индивидуализам и социјализам Светог Саве“, *Светосавље*, 1, 48.

тити и они ће тек временом заузети место у хришћанској Цркви које су заслужили. И док ће се Житије Кирила и Методија¹³ ширити међу словенским народима, и Житије Савино, који је замонашен у руском манастиру¹⁴, а упокојио се у бугарском граду Трнову, биће огледало хиљадугодишњег јединства вере православних словенских народа.¹⁵

Прихватање плодова делатности Свете браће у светосавској делатности

Савина делатност се надовезује на делатност Свете Браће¹⁶. Он је не доводи у питање, нити жели да је критички разматра, него јој удахњује један нови дах којом оставрује могућност његово постојања у историјском континуитету од Кирила и Методија, преко Светог Саве, па до наших времена. Он није морао да оснива неки засебни књижевни језик или неку нарочиту књижевност, него он се надовезао на плодове делатности Свете браће. Тако на делима Светог Саве се утемељује и развија српска поезија и проза. Он је имао познавање и литургијске и монашке књижевности. Његово Житије и служба Светом Симеону представљају литерарну форму по којој ће настајати Житија и службе у српској хагиографији.¹⁷ Свети Сава као аутор својих типика (Хиландарског, Карејског и Студеничког) даје смерницу за развој српског монашког етоса.¹⁸

Рад на просвећењу српског народа могао је постићи једино оснивањем манастира, који су били ништа друго до тадашње школе. Манастири прихватају просветну улогу и постају центри не само духовности него и просвете, која није могла бити другачија до хришћанска. Пре Светог Саве у Србији није било школа, занимљиво је да и Грчка, под чијим су се културним утицајем налазило наше подручје није имала сталних државних школа.¹⁹ Свети Сава је као учитељ и просветитељ схватио колика је вредност и моћ културе, и да само идење у корак са напредним народима, може донети добра његовом народу.²⁰ За Светог Саву школа је била Света Гора Атонска, и то можда најбоља за коју се тада могао одлучити. Света Гора је имала историјски континуитет великих аскета, а Свети Сава је имао прилику да се упознаје са њима и проводио време у душекорисним разговорима. Он је на Светој Гори провео двадесет година и добро се научио грчком језику.

Из једног описа разбојничког напада на Светог Саву као његов учитељ богословља помиње се светорски монах-отац Макарије.²¹ Свети Сава је постао најпро-

¹³ „Писци дела о Светоме Кирилу и Методију (житија, похвале, службе) посветили су велику пажњу њиховом богонадахнућу, као дару Духа Светога, придружујући их на тај начин најзначајнијим оцима и учитељима Цркве. Благодат Духа Светога просијала је на новим апостолима. Сф. Бојовић, Д. (2008), „Богонадахнуће у списима о Светом Ђирилу и Методију“, *Црквене студије* 5, 203.

¹⁴ Данашњи руски манастир на Светој Гори, манастир Светог Пантелејмона, настао је спајањем братства манастира Ксилурга и тадашњег манастира Светог Пантелејмона. Сф. Стародубцев, Т. (2010), „Представа Богородице са Христом у ниши на западној фасади Цркве Преображења У Новгороду и питање порекла њеног сликара“, *Зограф*, 34, 144.

¹⁵ Ђорђевић, П., „Од Ђирила и Методија ка Светоме Сави“, 29.

¹⁶ Неоспорно да су Света Браћа имала своје ученике, неретко се помиње да их је било преко двеста, и познате су чињенице, које указују на то да су они после смрти својих учитеља морали се доселити јужније, у наше крајеве.

¹⁷ Радовановић, Б. (2015), „Аспекти међусобних хришћанских и културолошких утицаја Срба и Руса у периоду од 10. до 16. века“, *Црквене студије* 12, 112.

¹⁸ Богдановић, Д. (1980), *Историја старе српске књижевности*, Београд, 148–149.

¹⁹ Титов, Т., „Свети Сава као живи узор за српску православну богословску омладину“, 17.

²⁰ Гардашевић, Б. (2002), „Свети Сава- Светионик и путоказ српском народу“, у *Избор црквено-јавних радова*, Београд, 12.

²¹ Илић, П. Ј., „Монаштво Светог Саве и његов јавни рад“, 35.

свећенији и најобразованији човек свога времена. Међутим, неки неоправдано говоре да се он није упуштао у дубоке верске истине, већ да је он предност давао хришћанској етици над хришћанском догматиком. Овакво мишљење нема утемељење, јер је он био на висини православног догматског знања. Из његових беседа се види да је он био добро упознат са догматима о тројединству Бога, међусобном односу између дожанских ипостаси, христолошким и сотириолошким истинама.²² Својим слушаоцима је знао да објасни тако тешке термине као што је „омоусија“. Његова проповед о обновљењу истините вере и проклетству безбожних јеретика показује да је он у потпуности схватао монотеистичке заблуде. Такође, у потпуности је схватао и имао истинско пнеуматолошко учење.

Свесловенски значај Свете Браће нарочито се почео истицати са словенским препородом и кроз постанак нове науке-словенске филологије, која је настала крајем осамнаестог века.²³ У центру ове науке, као њен фундамент, морале су се наћи студије које су се интересовале за делатност Свете браће. Како се бављење и изучавање словенске филологије јавља код свих словенских народа, обнавља се и култ словенских просветитеља²⁴, али не само на православном истоку, већ и на католичком западу. На западу ће се основати Апостолат Ђирила и Методија, који има циљ да ради на зближавању са Словенима источног обреда, али и да шири идеју црквеног јединства. Постоји и енциклика папе Лава Тринаестог, којом се истиче опште-католичко поштовање Кирила и Методија, а са циљем да словенски католички народи остварују јединство са православним Словенима.

Путујући по православном истоку, Свети Сава је повезивао православне помесне Цркве и остваривао свејединство православног истока.²⁵ Чињеница је да величина Светог Саве није задржана само код Срба као његове духовне пастве, него да је оно раширено код свих Словена. Познато нам је писмо бугарског цара Асена краљу Владиславу где се истиче чињеница да се Сава поштује у Бугарској као и у Србији.²⁶ Управо кроз ово истицање цара Асена можемо закључити зашто је Свети Сава управо пред смрт боравио у Бугарској. Из његовог Житија сазнајемо да је он узео литургијско учешће на празник Богојављења. Знамо да су ти велики празници кроз читаву хришћанску историју прослављани торженствено и да је управо присуство архиепископа Саве допринело да се покаже хришћанство као јединство народа примљених у Цркву Христову.

Света браћа су због своје мисији имали доста непријатности од стране латинских свештеника и мисионара. Ипак, не сме се занемарити да је Свети Сава био изнад жестоких конфесионалних разлика и да је био присталица верске толеранције.²⁷ Чувена је историјска чињеница да је он над гробом свога оца измирио Вукана, који је био римокатолик, и свог другог брата Стефана, православца. Како се Света Гора осећала угроженом од Латина, а Савина браћа у отаџбини су била завађена,

²² Титов, Т., „Свети Сава као живи узор за српску православну богословску омладину“, 17.

²³ Ђорђић, П., „Од Ђирила и Методија ка Светоме Сави“, 31.

²⁴ Управо ова обнова култа словенских просветитеља имала је за циљ да се балканско словенство прикаже као могућност вечног постојања, а ово је свакако било немогуће изван православља. Сф. Купрешанин, В. (1937), „Светосавска идеја“, *Хришћанско дело*, 2, 119.

²⁵ Приликом путовања 1229–1230., архиепископ Сава је путовао у Јерусалим и Света Места. Тада је донео у Србију Типик Саве Освећеног, који је временом прихваћен као стандардни литургијски поредак у целом православном свету. Сф. Мајендорф, Ј. (1991), „Свети Сава, Охрид и Српска Црква“, *Богословље*, 1–2, 91.

²⁶ Вујисић, М. (1939), „Свети Сава као символ српског народа“, *Пастир*, IV, 1, 6.

²⁷ Титов, Т. (1933), „Светосавље“, *Светосавље* 3, 4, 5, 103.

Савин брат, Стефан се обратио Сави: „О много љубазни срцу и души мојој, господине и оче свети, чуј глас плача мојега и послушај уздах мој, и не презри молбе ове. Учини милост на нама, узми свете и мироточиве моћи светега и пречаснога оца нашег и сам, смиловав се на нас, донеси их нам из туђе земље у своје отачаство да се молитвама вашим светим отачаство наше просвети и сви ми благословени будемо“.²⁸ Сава прихвата предлог и доноси мошти Симеонове у Србији. Долази до измирења међу браћом, а мошти су промироточиле.

Поштовање култа Светог Саве изражено је и у западној цркви. Антун Сасин говорећи о Светом Сави користи термин „славни Сава“. Јероним Кавањила слави Светог Саву речима: „мудро чедо Свети Сава, дика, крепост, светост, слава, бискуп града поглавнога, узор врха атонскога, пун достојанства и светлости“. Фра Андрија Качић-Миошић овако пева: „Рад чудеса светитеља Саве, словинске га све државе славе“.²⁹

Закључак

Надовезујући се на кирилometодијевску мисију, Свети Сава је посматра у најширем хришћанском контексту. Кроз његову мисију он прихвата кирилometодијевске резултате и настоји да их примени у пракси. Христијанизација, писменост, оснивања школа-манастира, свесловенско хришћанско јединство, све су то тековине кирилometодијевског наслеђа, које Свети Сава усваја, примењује их у својој христолошко-социолошкој мисији и остварује резултате као нико у нашој националној и црквеној историји. Управо на његовој личности и делатности је створен јединствен *sui generis* у историји хришћанства-светосавље.

Branko Radovanović

Doctoral studies, Faculty of Orthodox Theology, Belgrade
Reception of Cyril and Methodius heritage in Saint Sava's mission

Abstract: The aim of the paper is to show the reception of Cyril and Methodius heritage in the mission and activities of Saint Sava. Saint Sava's mission takes place three hundred and fifty years after the Saints Cyril and Methodius, when the major socio-political events were happening in the Slavic world, which significantly influenced the heritage of Cyril and Methodius Christianization. Saint Sava builds his mission on the foundations of Cyril and Methodius, accomplishes its best characteristics and contributes immeasurably to Christianization and socialization of our people.

Keywords: Saint Sava, Cyril and Methodius, mission, christianity.

Литература

- Белић, А. (1935), „Учешће Светог Саве у стварању основа наше старе књижевности“, *Српски књижевни гласник*, 44, 3, 175–180.
 Богдановић, Д. (1980), *Историја старе српске књижевности*, Београд.
 Бојовић, Д. (2008), „Богонадахнуће у списима о Светом Ђирилу и Методију“, *Црквене студије* 5, 199–205.
 Вујисић, М. (1939), „Свети Сава као символ српског народа“, *Пасџир*, IV, 1, 2–7.

²⁸ „Живот Светог Саве од Теодосија монаха. Изводи из књиге *Старе српске биографије*, превео Миливоје Башић, издање СКЗ, св. 180, Београд, 1924.“, 12.

²⁹ Вујисић, М., „Свети Сава као символ српског народа“, 6.

- Гардашевић, Б. (2002), „Свети Сава- Светионик и путоказ српском народу“, у *Избор црквено-јураних радова*, Београд, 11–14.
- Д. (1935), „Индивидуализам и социјализам Светог Саве“, *Светосавље* 1, 48–51.
- Ђорђевић, П. (1935) „Од Тирила и Методија ка Светоме Сави“, *Светосавље*, 1, 27–32.
- „Живот Светог Саве од Теодосија монаха. Изводи из књиге *Старе српске биографије*, пре-вео Миливоје Башић, издање СКЗ, св. 180, Београд, 1924.“ (1935), *Светосавље*, 1, 9–14.
- Илић, П. Ј. (1935), „Монаштво Светог Саве и његов јавни рад“, *Светосавље*, 1, 33–47.
- Купрешанин, В. (1937), „Светосавска идеја“, *Хришћанско дело*, 2, 116–120.
- Мајендорф, Ј. (1991), „Свети Сава, Охрид и Српска Црква“, *Богословље*, 1–2, 83–93.
- Панајотис, Х. (2008), „Ко је послао светог Кирила и Методија у Централну Европу, цар или патријарх?“, у *Савремена православна теологија-Зборник текстових савремених православних теологија*, Крагујевац, 167–171.
- Радовановић, Б. (2015), „Аспекти међусобних хришћанских и културолошких утицаја Срба и Руса у периоду од 10. до 16 века“, *Црквене студије* 12, 109–121.
- Слијепчевић, Ђ. (2002), *Историја српске православне цркве I*, Београд.
- Станчић, Ј. (1937), „Свети Сава као највећи државник, политичар и просветитељ у нашој историји“, *Браћинство*, 1, 16–21.
- Стародубцев, Т. (2010), „Представа Богородице са Христом у ниши на западној фасади Цркве Преображења У Новгороду и питање порекла њеног сликара“, *Зограф*, 34, 137–152.
- Страњаковић, Д. (1935), „Станоје Станојевић: Свети Сава, Београд, 1935, стр. 123“, *Светосавље*, 1, 67–71.
- Титов, Т. (1933), „Светосавље“, *Светосавље* 3, 4, 5, 97–104.
- Титов, Т. (1935), „Свети Сава као живи узор за српску православну богословску омладину“, *Светосавље*, 1, 15–23.
- Флоровски, Г. (2008), *Пушеви руској богословља*, Нови Сад.